

Қабылғазина К.¹, Әлім Ә.², Белғараева А.³

¹профессор міндетін атқарушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: Kabylgazina.klara@mail.ru

²аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.,

³әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

**ҚАЗАҚ ТЕЛЕВИЗИЯСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА
ЖАҒАНДЫҚ ЫҚПАЛ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Зерттеудің мақсаты – тарихи материалдар арқылы бүгінгі күннің бөлінбес бөлшегіне айналып отырған телевизияның эволюциялық дамуын дәлелдеу. Қазақ телевизиясының даму сатыларын қарастыра отырып, шетел телевизиясының даму бағыттарымен салыстыру. Қоғамдық сана мен қоғамдық пікірді қалыптастырудағы әсерін зерделеу. Құрылғанына 60 жыл толып отырған Қазақ телевизиясының тарихи даму жолының алғашқы кезеңдерін айқындау. Эволюциялық даму жолындағы әлеуметтік және саяси жүйелердің әсерін көрсету. Батыстық телевизияның даму жолдарын қарай отырып, қазақстандық телевизияның функцияларын анықтау, осылайша бүгінгі күнгі телевизияның рөлін сараптау мақаланың негізгі аспектісі болып табылады.

Маңызды қоғамдық құбылыстың бірі – телевизияның адамдар өміріне енуі. Қазақстандағы алғашқы телестудия тұңғыш хабарын 1958 жылы 8 наурыз күні ресми түрде эфирге шығарып, алғашқы отандық телекамералар мен техникалық телеорталық Алматы қаласында іске қосылған болатын. Алғашқы жылдары телевизия мамандары жетіспегендіктен газет және радиожурналистері қызметке шақырылған болатын. Сондықтан да, газет, радио материалдарының айдарлары көп қолданылатын. Көбінесе одақтық телевизия хабарлары пайдаланылып, күніне берілетін 5 сағаттық хабар сеткасы одақ және республика жаңалықтарымен толтырылатын. АҚШ телевизиясы пайда болғаннан 37 жылдан кейін біздің елде телевидение ашылып отыр. Біріншіден, 37 жыл айырмашылық өте үлкен мерзім, екіншіден, Қазақстанның телевидениесі көп уақыт бойы тоталитарлық жүйенің құрбаны болды. Сол себептен де жоғары деңгейде дами алмады. Алайда, қазіргі тұста жаһандық үлгіге бет бұрып, дамыған елдер үлгісінде хабар тарата алады.

Түйін сөздер: телевизия, эволюция, шетел телевизиясы, қоғамдық сана, телекамера, техника, телеорталық, тоталитарлық саясат.

Kabylgazina K.K., Alim A., Belgarayeva A.

¹u.o. professor, Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: Kabylgazina.klara@mail.ru

²st. teacher, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

³Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

The impact of globalization on the development of Kazakh television

The purpose of studying historical materials, which become an integral part of the day today through television, taking into account the stages of evolutionary development of Kazakh television. Television in the formation of public consciousness and public opinion, which marks 60 years of its existence, the study of the influence of the historical development of Kazakh television on the first stages of the road. To determine the evolutionary development of social and political systems. Western influence on the ways of determining the functions of Kazakhstani television, with reference to the development of television, so today's article is the study of the role of television as the main aspect. One of the most important public phenomena is television access to people's lives. The first TV studio in Kazakhstan was officially broadcast on March 8, 1958, the first domestic television and television center in Almaty. Because of lack of television specialists in the first years, newspapers and radio journalists were invited to the ser-

vice. Therefore, newspapers and radio were often used. The most widely used information television newsletters are these 5-hour information bulletins, which are regularly updated from the UK and the Republic. Television has been in the country since the opening of 37 years after the appearance of American television. In the first place, 37 years – a very long period of time, and the television in Kazakhstan was a totalitarian system. By the way, it did not turn out to be the top ten. Just in the modern world, it is possible to distribute the software to the countries of the world.

Key words: Television, evolution, western television, public consciousness, camera, equipment, telecentre, totalitarian policy.

Қабылғазина К.К., Алим А., Белгараева А.

¹и.о. профессора, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: Kabylgazina.klara@mail.ru

²ст. преподаватель, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

³Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Вопросы влияния глобализации на становление казахского телевидения

Целью исследования является доказательство эволюционного развития национального телевидения, которое становится неотъемлемой частью сегодняшней истории. Применяется сравнительный анализ тенденций развития казахстанского телевидения с тенденциями зарубежного телевидения. Авторы изучают влияние социальных и политических систем на эволюционное развитие; определение первых этапов исторического развития казахского телевидения, которому исполнилось 60 лет.

Основным аспектом статьи является определение роли телевидения в Казахстане, а также значимости телевидения в современном мире с учетом путей развития западного телевидения. Одним из важнейших общественных явлений является телевизионный доступ к жизни людей. Первая телестудия в Казахстане официально транслировалась 8 марта 1958 года первым отечественным телевизионным центром в Алматы. Из-за нехватки телевизионных специалистов в первые годы на службу были приглашены корреспонденты из газет и радиожурналисты, поэтому рубрики газеты и радио часто использовались на ТВ.

Наиболее часто используемые телевизионные информационные бюллетени – это 5-часовые информационные бюллетени, ежедневно заполненные новостями из Союза и Республики. Телевидение в нашей стране было открыто через 37 лет после появления американского телевидения. Это очень большой разрыв, во-вторых, телевидение в Казахстане являлось жертвой тоталитарной системы. Поэтому отечественное телевидение не получило должного развития. Однако в современном мире казахское ТВ может создавать и распространять качественные программы, опираясь на опыт развитых стран.

Ключевые слова: Телевизия, эволюция, западная телевизия, общественное сознание, телекамера, техника, телецентр, тоталитарная политика.

Кіріспе

Қазақ телевизиясының қалыптасуы, құрылуы және оның бастапқыдағы бағыттары тоталитарлық мемлекет кезеңіндегі элеуметтік тоқырау заманына тап келді. Қазақ мемлекетінің бұқаралық ақпарат құралдары жабық саясат құрсауында болды. Социалистік идеология өзіндік саясатын жүргізу арқылы қазақ елін ғана емес, қарамағындағы одақтас мемлекеттерді оқшаулау тәсілін қолданды. Социалистік теориялардың көп жағдайда жалған болғандығын, қоғамдық формациялардың болуы, одан халықтардың өтуі тиіс екендігі бүгінгі жаһандық дәуірде әйгіленіп отыр. Мысалы, олардың «феодалистік кезеңнен кейінгі болуға тиісті капитализмнен аттап, бірден социализмге өттік» деген тұжырымы. Сол

капитализм дәуірін кеш болса да көп мемлекеттер осы тұста бастан кешіп отыр. Сол солақай саясат себептерінен де көптеген қоғамдық құбылыстар кешеуілдеуде.

Негізгі бөлім

Сондай қоғамдық құбылыстың бірі – телевизияның енуі. Қазақстандағы алғашқы телестудия тұңғыш хабарын 1958 жылы 8 наурыз күні ресми түрде эфирге шығарып, алғашқы отандық телекамералар мен техникалық телеорталық Алматы қаласында іске қосылған болатын. Сол жылы республикада 1000 теледидар болды, желтоқсан айынан бастап күнделікті 5 сағаттық хабар беріле бастады. Алғашқы жылдары «Қазақстан» арнасына телевизия мамандары

жетіспегендіктен газет және радиожурналистері қызметке шақырылған болатын. Сондықтан да, газет, радио материалдарының айдарлары көп қолданылатын. Көбінесе одақтық телевизия хабарлары пайдаланылып, күніне берілетін 5 сағаттық хабар сеткасы одақ және республика жаңалықтарымен толтырылатын. Осы жылдары одақтық «Алло, мы ищем талантов», «А ну-ка, девушки», «Голубой огонек» сияқты көңіл көтерушілік хабарларына ұқсас «Көгілдір от», «Телевизиялық кафе» сынды хабарлар түсірілді.

Ал дамыған мемлекеттерде мысалы, Американың телевидениесі 1927 жылы Сан-Францискода 7 қыркүйекте ашылған. Оны Фил Тейлор Фарнсуорттың ойлап тапқаны Америка тарихында жазылған. Оған дейін жиырмысыншы жылдары Англиядан Джон Лои Бэйрд пен АҚШ-тан Чарльз Фрэнсис Дженкинстердің нұсқалары жарияланған болатын. Алайда, заманауи телевидениенің түп нұсқасы Фил Тейлордікі деп қабылданған. Бірақ, Ресей алғашқы телевизияның пайда болуын орыс ғалымы Владимир Зворыкиннің есімімен байланыстырады. (Борисов В.П. Владимир Козьмич Зворыкин).

АҚШ телевизиясы пайда болғаннан 37 жылдан кейін біздің елде телевидение ашылып отыр. Біріншіден, 37 жыл айырмашылық өте үлкен мерзім, екіншіден Қазақстанның телевидениесі көп уақыт бойы тоталитарлық жүйенің құрбаны болды. Сол себептен де жоғары деңгейде дами алмады. Алайда, қазіргі тұста жаһандық үлгіге бет бұрып, дамыған елдер үлгісінде хабар тарата алуда. АҚШ-та RCA компаниясы отандық телевидениенің қорына 50 млн. доллар қаржы құйып, дамуына үлес қосты. Ал қазақстандық телевизия Ресей мемлекетінің қарауында және дотациясында болды, күшті цензурада жұмыс істеді. 1939 жылы аталмыш компания Нью-Йоркте өткен халықаралық жәрмеңкеден трансляция жүргізген. Президент Франклин Рузвельттің сөзі берілген, ол телевизиядан сөйлеген тұңғыш басшы болған. 1953 және 1955 жылдар аралығында АҚШ телевизиясы радиоформаттан алыстап, нақты телеформатты қамтыды. Бұл жылдарда телебағдарламалар мейлінше дамып, осы кезең «алтын ғасыр» деп аталды. Алайда, алғашқы хабарлардағы оларда болған техникалық кемшіліктер бізде де қайталанды.

1960 жылдары Алматы студиясының ізбасарлары аймақтарда ашыла бастады. Алдымен Өскеменде, кейіннен Павлодарда, Петропавл мен Целиноградта және Семейде іске қосылды. Осы жылғы 20 сәуірде Қазақ ССР Орталық

Комитетінің «Республикада радиохабарлары мен телевизияны одан әрі дамыту туралы» қабылданған қаулысы елдегі телевизияны жандандыра түсті. Негізгі идеология халықты марксизм, ленинизм идеяларында тәрбиелеу, капиталистік буржуазиямен күресуге тәрбиелеу болды. Яғни, сол тұстағы ақпараттық соғыс құралына айналды. Сондықтан да қоғамдық-саяси хабарлар Бас редакциясы құрылды. Көбінесе совет адамдарының жасампаздығын, ерліктерін мадақтау, бесжылдық жоспарларда орындау жолындағы үгіт-насихат жұмыстарын күшейту, өндіріс басшыларының, жетекшілерінің сөздерін ұйымдастыру арқылы еңбекке жұмылдыру істеріне кең жол ашылды. Осы кездері шетелдермен байланыс бөлімі ашылып, шетел жаңалықтарын көрсету жолға қойылды.

Қазақстан Республикасы телевизия және радиокomiteетінің өндірістік-қаржылық есебінде: «Егер 1958 жылы республика телевизиясының өздері дайындаған өнімдері 1,3 сағат болса, ол 1970 жылы 336 сағатқа дейін өскен» (Производственно финансовый отчет за 1970 года. Текущий архив Госкомитете по ТВ и РВ КазССР). Яғни, республикалық телевизия қызметі жыл өткен сайын алға басып отырған. «Біздің резервтеріміз», «Ауыл шаруашылық білім мектебі» сияқты алғашқы тележурналдар пайда бола бастады. «Осы жылы Қазақ телевизиясының жұмысын 9 облыста көретін болды, 14 телевизия студиясы жұмыс істеп тұрды. 15 телеорталық, 49 ретранслятор жұмыс істеді. Тәулігіне 138 сағат жұмыс істейтін телевизия 9 млн. халық тұратын аумақты қамтыды. Республикадағы теледидар саны 1.250 мыңға жетті». (Производственно финансовый отчет за 1971 года. Текущий архив Госкомитете по ТВ и РВ КазССР).

Ал Америкада 1946 жылдың өзінде 6000 болған теледидар саны 1951 жылы 12 миллионға жуықтады. Қандай да бір құрылғы осы ақ-қара теледидардай таралған емес. 1955 жылдары АҚШ-тың отбасыларының тең жартысы теледидармен қамтылған болатын.

Бүкілодақтық телевизия қарамағында болып келген ұйымға дербестік алу мақсатында 1957 жылы 12 маусымда Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің Төрағасы Дінмұхамед Қонаев Қазақстан Компартиясы Орталық комитетіне арнайы хат жолдайды. Онда КСРО Министрлер Кеңесінің «КСРО Министрлер Кеңесі жанынан Радио хабарлары мен телевизия жөніндегі мемлекеттік комитетін құру туралы» қаулысына сәйкес Қазақ КСР Министрлер Кеңесі республикада осындай Радио хабарлары мен телевизия жөніндегі мем-

лекеттік комитетті Қазақ КСР Министрлер Кеңесі жанынан құру қажет деп санайтынын жеткізеді. Ол кезде телевизия Қазақ ССР Байланыс Министрлігіне қарайтын да, Қазақ КСРО республикалық қабылдаушы тележүйе дирекциясы деп аталатын (ф.1731.оп.1 дело 1830, л.12). Бұл телевизия мекемесі 1964 жылдан бастап, Қазақ ССР Байланыс Министрлігі радиобайланыс, радиохабар және телехабар дирекциясы болып 1974 жылға дейін аталды. Телеарнаның 13 облыстық және 1 қалалық бөлімшесі болды. Оның хабарларын 2003 жылы Қырғызстан, Өзбекстан, Ресейдің Қазақстанмен шекаралас 12 облысы мен Қытайдың Шыңжаң-Ұйғыр автономдық аудандарының тұрғындары көре бастады (9 ф.1731.оп.1 дело 1830, л.128). 1957-1959 жж. Қазақстанның радио хабарлары мен телевизиясының бірінші басшысы болып Қанапия Мұстафин тағайындалды. Дінмұхамед Қонаевтың өзі Қанапия Мұстафинді төраға қызметіне ұсынғандығы туралы мұрағат дерек көздерінде айтылған (википедия).

1958 ж. алғаш рет көгілдір экран қазақ сахнасында шымылдығын ашып, 8 наурыз күніне орай хабар берілген соң, соңынан «Үкімет мүшесі» атты көркем фильм көрсетілді. Сол кезде Алматыда 4 мың, ал облыстарда 1 мың 700 телевизор болған екен. (ф.1731.оп.1 дело 93, л.224. Документы по итогам социалистической сореvновании). Мемлекеттік комитет алдымен Алматы студиясының, Қарағанды мен Өскемен студияларының жұмысына басшылық жасап, ұдайы бақылауды жүзеге асырды. Хабарлардың сапасын бағалап, ескерту жасап отырды. Тұңғыш төрағаның тұсындағы елеулі оқиға Қазақ КСР-інің өнері мен әдебиетінің Мәскеуде өткен онкүндігі болатын. Орталық телевизиядан қазақ өнер шеберлерінің бағдарламалары көрсетілді. Жазушы Жекен Жұмақановтың “Жаңа қоныстанушылар” атты тың игеруге арналған телеқойылымы көрсетілді. Келесі телехабарға Құрманғазы атындағы ұлт-аспаптар оркестрі қатысып, концерт берді. Орталық телевизиядағы бағдарламаның ең көрнекті қойылымы – “Дударай” операсының телевизиялық нұсқасы болды. Оны бүкіл елдің телекөрсеткіштері жақсы қабылдады. Республика басшылығында жүрген Ж. Тәшенов, Д. Қонаев сынды қайраткерлер жас ұжымды табысымен құттықтады. Операны теледидардан көрсету ісінде одан кейін тағы батыл жаңалық болды. 1959 жылы Алматы телестудиясына жылжымалы телеқондырғы берілді. Оның мүмкіндігі арқылы Абай атындағы опера және балет театрында жүріп жатқан спектакль көрсетілді. Ол – Ахмет Жұбанов

пен Латиф Хамидидің “Абай” операсы еді. (ф.1731.оп.1 дело 93, л.224. Документы по итогам социалистической сореvновании).

1958 ж. 31 тамызда «Қазақстан» арнасы студиясы хабарларының тұңғыш хабарлар сеткасы туралы «Социалистік Қазақстан» газетінде хабарландыру берілді (Телевидение. // Социалистік Қазақстан -1958.-31 август). «Бүгін күндізгі сағат 1-де балалардың «Балдырған» журналы туралы және ата-аналарға кеңес жайлы хабар беріледі. Балалар үшін концерт. Кино-журналдар. Көркем суретті фильм «Кәметтік аттестат. Кешкі 7.30. Ленин аудандық халық соты Мұхамеджановтың сөзі. Одан кейін концерт. Көркем суретті фильм «Оқиға Пеньковта болған еді». Соңғы хабарлар». Бұлай баспасөз бетінде теледидар хабарларын жарнамалау, кейін «Қазақстан эфирде» газетінде лайықты жалғасын тапты. Бұл тұстағы хабарлар тақырыптық, мазмұндық жағынан саяси тақырыптарға басымдық беру арқылы ерекшелінді. Алғашқы телеспектакльдер, телефильмдер өмірге келді. Балаларға, жастарға арналған хабарлар, танымдық бағдарламалар ашылды.

Қазақ телевизиясында 1959 жылы Абай атындағы опера және балет театрынан «Абай» операсы жылжымалы студия арқылы жүргізілген болатын. Ал алғашқы тікелей репортажды Алматы ауыр машина жасау зауытынан М. Барманқұлов жүргізді (ҚРОММ ф. О.2. д.165 1489). Одақтық телевизиядағы пішіндер мен жанрлар біртіндеп ұлттық арнадан да орын алды. Бірақ, барлық хабарлар легі цензуралық бақылауда болды. Социалистік еңбек екіпінділерін насихаттау қатары күрт өсіп, «Замандасым – сырласым» сияқты көркем хабарларға жол ашылып, телепортреттер жасала бастады. Академик Ө. Марғұлан, шопан Көккөзов, Социалистік Еңбек Ері, «Жетісу» аяқкіім фабрикасының үздік жұмысшысы З. Күдербековалар қатысқан хабарлар жастарға үлгі, өнегелік хабарлар болды. «Құрдастар» редакциясы дайындаған «Ойлан, тап!» хабары Ж. Нұсқабаевтың авторлығымен эфирге шыққан. Балалардың сүйікті хабарының кейіпкері Жұмбақбай атай образы осы күнге дейін сол тұста өмір сүрген адамдар жадында сақталып қалған. Бұл жылдардағы ұлттық арнаның жетістіктері туралы хабарлардың көркемдік жағын басқарған С. Шәріпов 1967 жылы былай деп жазады: «Бастапқыда өз қолымызбен жасаған телефильмдеріміз, концерттік нөмірлеріміз аз еді. Қазір болса фильмотеканың тізіміне қызықтай қарай аласыз. Бірсыпыра қысқа метражды телевизиялық фильмдеріміз, фильм-концерттеріміз көру-

ші жұртшылықтан жақсы баға алды» (С.Шәріпов – Көпшіліктің көңілінен шықсын // Социалистік Қазақстан – 1967 ж.-7 май).

«Сол кезеңдерде арнайы жабдықталған студиялар жетіспеді, декорация жасаудың мүмкіндігі болмады. Хабарларды монтаждауда қарадүрсін монтаж қолданылды. Яғни, таспаларды кесіп, желіммен бір-біріне жапсыру арқылы жүзеге асырылатын. Интершуларды қолдану да қарапайым тәсілдермен орындалатын. Мысалы, судың сарқырағаны, аттың шабысы сияқты дыбыстар қолмен жасалып, жазылып алынатын. Театрқойылымдары тікелей камера алдында ойналатын. Әншілер микрофон алдында бірден эфирге шығатын». (К. Қабылғазина. Аудиотехника және радиохабарларының технологиясы: оқу құралы. – Алматы: «Қазақ университеті» баспасы, 1999 ж.). Дамыған елдерде, әсіресе, АҚШ-та бұндай қосымша эффектілер арнайы техникалар арқылы жүзеге асырылатын.

Бұл тұстағы хабарлардың безендіру сапасы да төмен болды. Алғашқы жылдары эфирден оқылатын дәрістерге көп орын берілді. Жылжымалы телестанция болмағандықтан, хабарлар тек камерада түсірілген кадрлар бойынша ғана жасалды. Хабардағы кадрдан тыс мәтін мен сюжет нашар үйлесті, фотоматериалдар көп орын алды. Музыкалық қор жетіспеді. Негізгі бөлігі сөз бен фотосуреттерден тұратын бағдарламалар көрермендерді тартпайтын. Хабарлардың монитордан көріну сапасы да нашар болды, жолақтар пайда болып, шамадан тыс қарайып көрінді. Сөздің көп қолданылуы алғашқы хабарларға ортақ кемшілік болды. Хабар кейіпкерлері көбінесе қағаздан оқып беретін. Редакцияның өзі дайындаған репортаждар сирек болды. Кейбір хабарлардың нашарлығы дикторға да байланысты екені байқалатын. Сөйлеу мәдениетінің төмендігі, көрермендермен табиғи қарым-қатынасты орната алмауы хабарлардың сапасына көлеңке түсірді.

1960-1980 жылдардағы жаңалықтар «соңғы хабарлар», «эфирде жаңалықтар», «фактілер, оқиғалар» «апта жаңалықтары» деп атауы сан түрлі өзгеріп берілетін де, соңында спорт жаңалықтары айтылатын. Бұрын жаңалықтар хабары саяси оқиғаларды ғана хабарлап келсе, ендігі жерде елдің қоғамдық-саяси өмірі және күнделікті тұрмыс-тіршілігін баяндап, көрермендер аудиториясы молая бастаған. Ласкер Сейітов, Тыныс Өтебаев, Рәбиға Аманжолова, Гүлмария Барманбекова, Бақытжамал Ермақова, Ләззат Сапақова, Мәриям Айымбетова т.б. сияқты журналист, дикторлардан құралған

шығармашылық топ «Қазақстан» арнасының алғашқы қарлығаштары болатын.

ТАСС ақпарат агенттігінен алынатын ресми жаңалықтар алдымен орыс тілінде түсетін. Орыс тіліндегі жаңалықтардың қазақ тіліндегі нұсқасын кезекші редакторлар қазақ тіліне аударатын. Молдабек Шолпанбаев, Сағидолла Дәулетқалиев, Ержан Уайс сияқты журналистер телеөнім дайындаушы ғана емес, жедел аудармашылықты та меңгерген еді. 1960 жылдарда жаңалықтар ғана емес, хабарлардың көп бөлігі орыс тілінен аударылатын. Ал Америка халқы өздерінің негізгі тілі ағылшын тілінде ғана хабар таратты, Ұлыбритания мемлекетінен сәл ғана диалектілік айырмашылық болғаны болмаса, түбі бір тіл бұл елдердің бақыты деуге болады. Тілдің шұбарлануы, ұмытылуы, тіпті жойылып кету қаупі деген мәселе оларда жоқ. Міне, сондықтан қазақ телетуындыларына осы уақытқа дейін орыс тілінің әсері болып отырғандығы сол тарихи тәуелділіктің әсері.

Қазақ телевизиясындағы аудармалардың өзі қайталауға толы, көркемдік сапасы нашар, сөйлемдердің стилі мен құрылысы қазақ тіліне бейімделмеген болып келетін. «Құрдастар», «Ровесники» қазақ-орыс тілінде, «Шұғыла», «Радуга» бірлестіктері құрылғаннан кейін барып, хабар сапасы жақсара бастады, алайда орыс тілді хабарлардың көшірмесі болып қала берді. «Ойлан, тап!», «Бәрін білгім келеді», «Жұлдызша», «Жауқазын», «Біздің глобус», «Өнер көзі халықта», «Спорт мектебі», «Айтыс – асыл қазына» сияқты хабарлар тоталитарлық жүйе шектеулеріне бой алдырмай, ұлттық өнерді насихаттады.

Қазақстан Коммунистік Орталық Комитетінің «Орта, арнаулы мектептің жұмысын одан әрі жетілдіру туралы» қаулысына сәйкес мектеп оқушыларына арналған телехабарлар көптеп ашылды. Хабарлар бөбектерге, мектеп оқушылары үшін, төменгі сыныптағыларға, жоғары сынып оқушыларына және жасөспірімдерге деп арналып, жеке-жеке дайындала бастады. Бұның өзі алғашқы қазақ форматтық арналарының бастамасы болатын. Хабарды осылай ұйымдастыру тұрақты аудиторияны қалыптастыруға ықпалын тигізді.

«Қайнар» әдеби хабарының кейіпкерлері болған, сол тұста жаңадан танылып келе жатқан Т. Айбергенов, Ж. Нәжімеденов, М. Мақатаев сынды қазақ ақындарының есімдері көрермендерге осы экран арқылы тарай бастады. «Сенің кітап сөркенде» айдары бойынша түсірілген хабарлар арқылы жас ұрпақ Б. Алтынсарин,

С. Көбеев, С. Торайғыров, С. Сейфуллин, І. Жансүгіров, Б. Майлин, М. Әуезов, С. Мұқанов, С. Бегалин, Ө. Тұрманжанов, М. Әлімбаев, Б. Соқпақбаев т.б. жазушылардың шығармаларымен жете таныс болды.

Жастар мен балаларға арналған бағдарламалар тек Алматы қаласынан ұйымдастырылатын, географиялық ауқымы әрі тақырып аясы тар еді. Жанр жағы жұтаң болды. Кадрлар тәжірибесінің жеткіліксіз болғандығы, штаттағы қызметкерлердің аздығы, қазақ тіліне шорқақ журналистердің көп болуы, материалдық-техникалық жетіспеушілік, телеорталықтардың баяу іске қосылуы – міне, осы мәселелер алғашқы телехабарлардың сапасыздығына себеп болды. Соған қарамастан, алғашқы телехабарлардың бір артықшылығы – тәрбиелік мәні жоғары болды.

Телестудиялардағы техникалардың пәрменділігі арта бастады. Жылжымалы телестанциялар теледидардың мүмкіндігін еселеп арттырды. Ендігі жерде телетехниканың күн санап жаңа үрдіс алып дамуы маман инженерлермен, техниктермен толығып, шығармашылық топтың алдына жаңа талаптарды қойды. Технологиялық жаңалықтар телетехника саласындағы ұшқыр ойлар мен шығармашылық дамуды алып келді. Бұл дамуға үлес қосқан, қазақ телевизиясының іргесін қалаған Қ. Сағындықов, Х. Абылғазин, Ө. Байжанбаев, С. Нұрғалинов, И. Саввин, В. Просолов, С. Шәріпов, И. Смирнов, В. Немирский, Н. Қожасбаев, Қ. Мусин, М. Барманқұлов, С. Масғұтов сияқты мамандар болды.

Халық шаруашылығын дамытуға қабылданған хабарлардан басқа ғылыми-көпшілік хабарларды беру жолға қойылды. Тылсым дүниені тануға бет алған хабарлар «социализм, коммунизм» тақырыбындағы хабарлардан мезі бола бастаған көрермендерді бір серпілткендей болды. «Күн планетасы», «Айда тіршілік бар ма?» деген сияқты хабарларға қосымша меди-

цина, биология, астрономия, химия т.б. нақты ғылымдар жөнінде танымдық дүниелер көптеп беріле бастады. Қоғамның көптеген жан-жақты салаларын қамтитын бағдарламалар ұйымдастыруға жол ашылды.

Еліміздегі телеарналарда осыдан біраз уақыт бұрын көрсетілетін фильмдердің көбі зорлық-зомбылықты, эротикалық көріністерді қамтығанын жасыра алмаймыз. Газеттердің кейбірінде оқырмандарды көбірек тарту үшін жалаңаш әйелдердің суреттерін жариялау әдетке айналған еді. Мұның бәрін батыстың өнегесі, америкалық демократияның әсері деп ойлайтынымыз ақиқат. Оның мүлдем негізсіз екендігіне Америкаға сапар барысында көз жеткіздік. Салиқалы ақпарат таратуға оларда ерекше көңіл бөлінеді, ал жоғарыда айтылған жайлар сары басылымдардың еншісінде.

Қорытынды

Дыбыс, дауыс, мәтін, қимыл-қозғалыспен бейне арқылы ықпал ету әсері зор ақпарат құралына айналған телевизия қазақстандық мерзімді баспасөз бен радионы белгілі деңгейде дағдарысқа ұшыратты. Олар телевизиямен бәсекелестіктің жаңа жағдайына бейімделіп, ізденістермен жаңаша тәсілмен жұмыс істеуге ұмтылды. Компьютерлік жүйенің жылдамдықпен дамуы жаһандану заманының ақпараттық кеңістігінің жедел дамуына әкеліп отыр. Батыс елдерінің ежелден қалыптасқан бай тәжірибесінің ықпалдалығы әлем журналистикасына әсер етуде.

Қызмет еткеніне 60 жыл болып отырған Қазақ телевизиясының құрылу және қалыптасу кезеңі дамыған елдер телевизиясы тәжірибесімен байи отырып, осындай күрделі жолдардан өтіп, ел тәуелсіздігі тұсында толағай табыстарға жетіп отыр.

Әдебиеттер

- Википедия ://ru.wikipedia.org/wiki/
 Борисов В.П. Владимир Козьмич Зворыкин / В. П. Борисов. – М.: Природа. № 7, 1998.
 Голядкин Н.А. Краткий очерк становления и развития отечественного и зарубежного телевидения. – М., 1996.
 Greenfield, Jeff. Television. The first fifty years. New York, 1977.
 Документы по итогам социалистической соревоновани. ф.1731.оп.1 дело 93, л.224.
 Қабылғазина К. Аудиотехника және радиобағдарларының технологиясы: оқу құралы. – Алматы, «Қазақ университеті» баспасы, 1999
 ҚРОММ ф. О.2. д.165 1489
 Телевидение. //Социалистік Қазақстан. – 1958. – 31 август.
 Производственно-финансовый отчет за 1970 год. Текущий архив Госкомитета по ТВ и РВ КазССР.
 Фонд 1731.оп.1 дело 1830, л.12

Фонд 1731.оп.1 дело 1830, л.128

ф.54о.1, д.№972

ф.54о.1, д.№163

ф.54о.1, д.№373

Шәріпов С. Көпшіліктің көңілінен шықсын // Социалистік Қазақстан. – 1967. – 7 май.

References

Википедия [://ru.wikipedia.org/wiki/](http://ru.wikipedia.org/wiki/) ([://ru.wikipedia.org/wiki/](http://ru.wikipedia.org/wiki/))

Borisov V.P. Vladimir Kozmich Zvorykin. — М.: Priroda. №7, 1998. (Borisov V.P. Vladimir Kozmich Zvorykin / Borisov V.P.-М.: Nature.№7,1998,

Goliadkin N.A. Kratki ocherk stanovlenia I razvitiia otechestvennogo I zarubejnogo televidenie. Moskva, 1996. (Goliadkin N.A. A short essay on the formation and development of domestic and foreign television, Moskva, 1996.)

Greenfield, Jeff. Television. The first fifty years. New York, 1977.

Документы по итогам социалистической сореvнования. ф.1731.оп.1дело 93, л.224. (Documents on the results of socialist competition. Fund.1731. inventory.1 deed 93,leaf 224)

К.Кыбылгазина. Аудиотехника және радиобарларынyn технологиясы,1999 ж. (Kabylgazina K. Audio and radiotechnology, school-book, Almaty, publishing house al Farabi,1999)

НРОММ ф. О.2. д.165 1489 (Kazakh republican central state archive. Fund.0.2. inventory.1 deed 165, leaf 1489)

Televbidenie.//sotsialistik Hazahstan,1958 ж.31 avgust (Television. // Socialist Kazakhstan.-1958.-31)

производственный финансовый отчет 1970 года.Текучий архив (Produktion financial report for 1970. Current archive of the State Committee for TV and Radio Broadcasting KazSSR.)

ф.1731.о.1 дело1830,л.12 (Fund.1731. inventory.1 deed 1830, leaf 12)

ф.1731.о.1 дело1830,л.128 (Fund.1731. inventory.1 deed 1830, leaf 128))

ф.54о.1 , дело№972((Fund.54 inventory.1 deed 972)

ф.54о.1 , дело №163(((Fund.54 inventory.1 deed 163)

ф.54о.1 ,дело №373(((Fund.54 inventory.1 deed 373)

Sharipov S.//sotsialistik Hazahstan,1967 ж. 7 mai (Sharipov S. Socialist Kazakhstan.-1967 y.)